

ESKİ DÜZEN; YENİ DÖNEM: ULUSLARARASI SİSTEMİN DOĞASI İÇİNDE ORTADOĞU ve ABD POLİTİKASI

Adem AYTEN*

Old Pattern; New Era: Post 9/11 Middle East Geopolitics and The US Policy

The world today is caught in the midst of fundamental incoherence. Old systems tear and unravel while new systems have not yet formed to take their places. The challenge of incoherence is especially acute in the Middle East where gaps, divisions, and inequities prevail. United States foreign policy has not yet succeeded in addressing the issue of revolutionary change.

.....

Giriş

20. yüzyıl barışın sona erdiği, gönencin yükseldiği ve yayılmakta olan demokrasinin toplumlar için kaçınılmaz olarak görüldüğü bir yüzyıl olarak sona erdi. Kısa süren 20. yüzyıl; irrasyonel çatışmaya dönüşün yaşandığı, 1914'le dondurulan, II.

*Araş.Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi

Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler (BM) yapılanması ile masa üzerine yatırılmış bırakılan Avrasya'nın kara deliğinin sorunlarının tekrar hortladığı, son on yılında Yugoslavya'nın dağılması ve SSCB'nin dağılması ile BM'nin temel argümanlarından "sınırların değişmezliği ilkesi"nin geçerliliğini yitirdiği, tek hegemon gücün kaldığı bir yüzyıl olarak tarih sayfasındaki yerini aldı.

20. yüzyıl biterken hegemon güç olabılme koşullarını açıklamaya yönelik stratejiler Heartland (Kalbgah)/Kara Hakimiyet ve Rimland/Kenar Kuşak/Deniz Hakimiyet Teorisi (Ayrıntılı bilgi için bkz. Servet Cömert, Jeopolitik, Jeostrateji, İstanbul, 2000, Harp Akademisi Yayınları) sorgulanırken, kendisini "İmparatorluk" olarak tanımlamaya başlayan Birleşik Devletler'in 21. yüzyılda da Pax Americana'yı oluşturma gayretleri içinde yeni "küresel hakimiyet teorisi" ortaya koyma çalışmaları gözlemlendi. Özellikle 11 Eylül saldırılarının sonrasında yapılan değerlendirmelerde 11 Eylül'le birlikte uluslar arası politikada jeopolitik çağın sona erdiği, yeni bir çağın –"küresel politikalar çağı (the era of global politics)" başladığı belirtildi. (Daalder and Lindsay 2003:12) Bugün için "Önleyici Politika (Preemptive Policy)/Bush Doktrini" (Ayrıntılı bilgi için bkz. James W. Ceaser, Providence and the President, the Weekly Standart, pp. 30-34, Volume 8 Nr. 25, 10 March 2003; Global Defence Policy, America's Plans For The Middle East, The Economist, pp.27-29, Volume 366 Nr. 8313, 1-7 March 2003) olarak adlandırılan 21. yüzyıl hakimiyet teorisinin temel parametreleri henüz tam olarak ortaya konmuş değildir.

Hakimiyete yönelik ilk güç mücadelesi 11 Eylül sonrası Afganistan'a yapılan müdahale ile yaşanırken esas mücadele bugün Irak'a yapılacak müdahale öncesi Soğuk Savaş dönemine damgasını vurmuş uluslararası kurumlar nezdinde Ortadoğu üzerinde yaşanmaktadır.

Ortadoğu Jeopolitiği

Ortadoğu, her devirde güç mücadelelerine sahne olduğu gibi aynı zamanda kültürlerin ve dinlerin de kesişme noktasında bulunmaktadır.

En dar şekliyle Mısır'dan İran'a uzanan Nil ve Mezopotamya havzalarının arası için, en geniş şekliyle de Fas'tan Pakistan'a kadar yayılan (Afganistan'a yapılan müdahale ve ABD'nin Orta Asya enerji kaynaklarına yönelik izlediği politikalar bölgenin bugün bu geniş anlamıyla uluslararası politikanın odak noktasında yer aldığını göstermektedir.) bölge için kullanılan bu kavram tarihi/dini çerçeve olarak özellikle İbrahimi geleneğe odaklaşmakla birlikte kadim insanlık birikimi, medeniyet aidiyeti ve jeokültürel havza olarak İslam kimliğini, jeoekonomik kaynak alanı olarak petrolü, fiziki coğrafya olarak kurak bozkır ve çöl iklimini, stratejik olarak Avrasya'yı çevreleyen Rimland (Kenar Kuşak/Deniz Hakimiyet Teorisi) kuşağının merkezi hattını çağrıştıracak unsurlarla anıla gelmiştir. (Brzezinski yukarıda belirtilen geniş anlamına yakın şekilde Ortadoğu için Avrasya Balkanları tabirini kullanırken Birleşik Devletler'in küresel hakimiyeti kurmak (askeri/ekonomik/ kültürel gücün tüm yoğunluğu ile nüfuzu) için bölgeye hakim olmasının gerekliliğinin altını çizmektedir.) Bölgenin bilinen en bariz özelliği

eski dünya (Afroavasya) kıtalarının kesişim alanını oluşturuyor olmasındır. Bölge kara havzası açısından Asya'nın batısını, Afrika'nın kuzeyini, Avrupa'nın doğu sınırlarını barındırmaktadır. Deniz havzaları açısından ele alındığında da, Akdeniz'in güneyi ve doğusu, Karadeniz ve Hazar'ın güney kıyıları bu bölgenin deniz hat sınırlarını oluşturmaktadır. Kızıldeniz ve Basra Körfezi gibi önemli iç deniz ve körfezler ise tamamen bu bölgede yer almaktadır.

ABD Dış Politikası Temel Parametreleri ve Ortadoğu

Birleşik Devletler'in önemli bir uluslararası güç olarak dünya politikasında sahne aldığı dönemden bu yana sürekliliğini muhafaza eden temel stratejik ilkeler bu başat gücün küresel ve bölgesel önceliklerini de ortaya koymaktadır: i) Savaşların Amerika kıtasının uzağında tutulması ve zorunlu olduğu hallerde mümkün olan en uzak hatta kabullenilmesi ii) Eski dünya kıtaları politikasında etkin olacak stratejik ve diplomatik araçların oluşturulması iii) Amerika kıtası dışındaki güç dengelerine ve stratejik risk unsurlarına müdahil olabilecek bir deniz gücünün sürekli devrede tutulması.

Ortadoğu, Birleşik Devletler'in "hayati çıkarlar (vital interest)"* olarak sınıflandırılan çıkarlara sahip olduğu, çatışmanın ve şiddetin yoğun ve çeşitli şekillerde yaşandığı, demokrasi ve insan haklarının eksik olduğu, Birleşik Devletler askeri gücünün dünyanın diğer bölgelerine nazaran daha sık ve şiddetli bir şekilde kullanıldığı, Washington'un kendisi için önemli diğer iki bölgeden

* ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının "hayati" olduğu tanımlaması Truman tarafından yapılmıştır.

farklı olarak başka bir büyük güçle yoğun bir rekabet yaşamadığı ve nispeten hareket serbestisinin olduğu bir bölgedir. “İlk bakışta gözlemci iklimiyle, petrol zenginlikleriyle, tarihi geçmişi ve Müslümanlık dini ile son derece homojen bir bölge ile karşı karşıya olduğu düşüncesine kapılır” diyor bölge ile ilgili olarak İranlı öğretim üyesi M. R. Celili. (Zorgbibe 1995: 15) “Fakat her şeye daha yakından bakınca Bölge’nin heterojen özellikleri fark edilir.” (Zorgbibe 1995: 15) Zorgbibe bu cümleleri Basra Körfezi bölgesi için söylemiş bile olsa bunun tüm Ortadoğu için geçerli olduğunu ve halen de bölge için geçerliliğini koruduğu söylenebilir.

Ortadoğu iki kutuplu Soğuk Savaş döneminde ABD açısından kutuplaşmanın jeopolitik karşılaşma hattını oluşturan kenar kuşağın merkezi bölgesini temsil etme yanında, kapitalist Batı Blokunun ekonomik varlığı ve üstünlüğü için hayati önemi bulunan doğal kaynakların jeoekonomik alanı konumundaydı. Ortadoğu’da kontrolü kaybetmek hem jeopolitik hem de eko-politik açıdan küresel dengenin karşı kutup lehine değişmesi anlamına gelecekti. İki süper gücün bu dönemdeki en çetin ve en sürekli yüzleşmelerinin bu bölgede cereyan etmiş olması bu açıdan dikkat çekicidir.

Yeni dönem yeni stratejiler denilse de eski dünyanın kalbinin (Heartland) attığı bu coğrafya yeni dönemde de eski düzenini/20. yüzyıldaki yapılanmasını korumaya devam etmektedir.

Tarihsel özelliklerin yanında, mevcut jeopolitik tezlerin 21’inci yüzyıldaki bölgeye ilişkin gelişmeleri açıklamakta yetersiz kaldığı da artık görülmektedir.

Günümüzde bölgenin yeni dünya düzeni yapılanması çerçevesinde stratejik konumu, Soğuk Savaş dönemine göre oldukça farklılaşmış durumdadır. Bu gerçeği New York Times gazetesi yazarı, Şahinlere yakınlığıyla bilinen, William Safire Birleşik Devletler eski başkanlarından biri olan Richard Nixon'un ağzından şu şekilde dile getirmiştir: "İrak'ı 20'inci yüzyılda İngiltere tasarlamıştı. Sadece 50 yıl önce İsrail Devleti ortaya çıktı, yakında bir Filistin Devleti de kurulacak. Yeni şartlar, yeni sınırlar..." (W. Safire'in 30 Ekim 2001 tarihli New York Times gazetesi "Türkiye Kartı" adlı yazısı) İki kutuplu dünya düzeninde de Afganistan da dahil olmak üzere Güney Asya ve Ortadoğu, bölgenin stratejik konumu ve sahip olduğu zenginliği itibariyle süper güçlerin en önemli rekabet alanıydı. Soğuk Savaş döneminde Birleşik Devletlerin bölgedeki "kutsal üçlüsü" petrol, İsrail'in güvenliği (Theater 2 Missile Defense System) ve Sovyet nüfuzunun yayılmasını engellemek iken, yeni dönemde bunların yerini (11 Eylül saldırılarının bu süreci hızlandırdığı gerçeği göz ardı edilmemelidir) uluslararası terörizm ve uluslar arası terörizmin bölgedeki beslenme kaynağı olduğu düşünülen köktencilikle mücadele almıştır. Ayrıca Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte bölgenin jeopolitik parametrelerinin algılamaları da değişmiştir. Ayrıca parametrelerde çeşitliliğin arttığı da görülmektedir. Bu parametreler sıralandığında devletler; radikal, geleneksel, otokratik, demokratik, Birleşik Devletler yanlısı veya karşıtı gibi özelliklerle tanımlanmaktadır.¹ Bu gelişmeler ışığında yeni İttifak ilişkileri de bölge sınırlarını aşan bir boyutta ortaya çıkmaktadır.

¹11 Eylül saldırıları sonrası Birleşik Devletler Başkanı W. Bush yaptığı açıklama ile

Birleşik Devletlerin Ortadoğu politikaları değişim/devamlılık, kısa /uzun vadeli ekonomik/siyasi çıkarlar, iç politika/dış politika, Araplar/İsrail, demokrasi-insan hakları/realpolitik, silah/petrol/finans / Yahudi lobileri, liberaller/muhafazakarlar/Dışışleri/Pentagon (ABD Savunma Bakanlığı), diplomasi/güç kullanma, müttefiklerle ortak hareket/tek taraflı politikalar, kişisel/bürokratik tercihler ve çatışmalar, kamuoyu yoklamaları ve seçim baskıları gibi baz gerilimler içinde oluşmakta ve uygulanmaktadır.

Washington, bugün bölgede esas olarak i-) petrolün kontrol ve güvenliğini sağlamayı (Carter Doktrini; Herhangi bir dış güç tarafından Körfez petrolünü kontrol etmeye yönelik girişim Birleşik Devletlerin hayati çıkarlarına saldırı olarak kabul edilecek ve askeri güç dahil her türlü araçla savuşturulacaktır), milli güçler tarafından Amerikan şirketleri aleyhine millileştirilme yapılmasını engellemeyi, ii-) dost olmayan bölgesel (Irak veya İran) ya da iii-) bölge dışı bir hegemonun (Rusya, Avrupa Birliği veya belki Çin) ortaya çıkmasını önlemeyi, iv-) kitle imha silahlarının yayılmasını engellemeyi, v-) siyasi ve ekonomik reformlarla bölgesel istikrarı korumayı ve vi-) terörizmi kontrol etmeyi istemektedir.

Petrole ilişkin politikaları açısından selefi İngiltere gibi Basra Körfezi'ni kontrol altında tutmaya büyük önem veren Birleşik Devletler, askeri üsleri ve geliştirdiği askeri ittifaklarla, bölge ülkelerinden bir kısmı ile her yönlü ilişkilerini geliştirmeye büyük önem vermektedir. Ürdün, Türkiye, İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan,

bu parametreleri küreselleştirmiştir. Keza Bush'un yaptığı açıklama doğrultusunda sonraki günlerde Dışışleri Bakanı Colin Powell ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'de açıklamalar yapmıştır.

Birleşik Devletlerin bölgeye ilişkin son on yıldır izlediği politikalarda anahtar ülke konumuna gelmişlerdir.

Sonuç

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küresel dengelere ayarlı bölgesel stratejik parametrelerin değişmesi ve yerel unsurların ağırlığının artması bölgenin klasik jeopolitik teoriler içindeki yerinin tekrar önem kazanmasına yol açmıştır. Süper güçler tarafından üretilen üst güvenlik şemsiyelerinden kaynaklanan etki alanlarının ortadan kalkması, bir taraftan uluslar arası politikadaki ağırlığını artırmaya başlayan diğer küresel aktörlerin bölgeye dönük bakışlarını etkilerken, diğer taraftan bölge ölçekli stratejiler geliştirme kapasitesine sahip bölgesel güçlerin manevra alanını genişletmiştir.

Stratejik parametrelerdeki değişime bağlı olarak bölgede son derece dinamik bir konjonktür ortaya çıkmıştır. Bu dinamik konjonktürün getirdiği dalgalanmalardan istifade etmek isteyen Irak gibi bölge güçleri ofansif hamlelere yönelirken, belirsizliğin getirebileceği riskleri hesap eden ve bu riskleri minimize ederek bölgedeki etkinliğini sürdürmek isteyen ABD bölge üzerinden küresel yapılanmayı yeniden düzenleme çabası içine girmiştir.

Kaynakça

- DAALDER IvoH.& Lindsay James M., "The Globalization of Politics", Brookings Review, Winter 2003, Vol.21, No.1, pp.12-17
- ZORGBIBE Charles, Körfez'in Tarihi ve Jeopolitiği, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1995

Daha Fazla Bilgi İçin

Bu makalede fikirlerle ilgili ve konu üzerinde daha detaylı bilgiler için;

-BILL James A. & Rebecca Bill Chavez, The Politics of Incoherence: The United States and the Middle East, Middle East Journal, Volume 56, No. 4, Autumn 2002

-BARRY Rubin, The Triumph of the "Old Middle East", Middle East Review of International Affairs, Vol. 6, No. 2, June 2002

-JON B. Alterman, The Gulf States and The American Umbrella, Middle East Review of International Affairs, Vol. 4, No. 4, December 2000

-PHILIP H. Gordon, Bush's Middle East Vision, Survival 2003, <http://www.brookings.org/views/articles/gordon/20030301.htm>

